

2. Kal'kova L. V. *Koncepcija sovremennosti Jentoni Giddensa / L. V. Kal'kova // Social'nye i gumanitarnye nauki. Otechestvennaja i zarubezhnaja literatura. Ser.11. Sociologija: Ref. zhurn. – M.: RAN INION, 1994. – №2.*

3. Prigozhin A. I. *Kul'tura doverija / A. I. Prigozhin // Celi i cennosti. Novye metody raboty s budushhim. – M.: Izdatel'stvo «Delo», 2010.*

4. Seligmen A. *Problema doverija [Tekst] / A. Seligmen; per. s angl. I. I. Mjurberg, L. V. Soboleva. – M.: Ideja–Press, 2002. – 256 s.*

5. Shtompka P. *Kul'tura doverija / P. Shtompka // Sociologija. Analiz sovremennogo obshhestva. – M.: Logos, 2008.*

Naryadzko G. Ya., *Candidate of Philosophy, Associate Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Management of Socio-Cultural Activity, State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky» (Ukraine, Odessa), gileya.org.ua@gmail.com*

Pastushenko O. V., *Candidate of Philosophy, Associate Professor, Chair of Philosophy, Political Science, Psychology and Law, Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture (Ukraine, Odessa), gileya.org.ua@gmail.com*

Trust (socio-philosophical aspect)

The article is devoted to the study of the phenomenon of trust in the social and philosophical aspect. Trust is seen as a key characteristic of a developed modern society. A detailed analysis of the types of trust, namely personified and trust in abstract systems, is carried out. The last type of trust is formed in the modern era. Public functions of trust are singled out. It is argued that the reduction of mistrust in society should become one of the key tasks of modern society.

Keywords: trust, types of trust, confidence functions, distrust, democratic society, social relations.

Нарядько Г. Я., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності, ДУ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Україна, Одеса)

Пастушенко О. В., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, політології, психології і права, Одеська державна академія будівництва і архітектури (Україна, Одеса)

Довіра (соціально-філософський аспект)

Досліджено феномен довіри в соціально-філософському аспекті. Довіра розглядається як ключова характеристика розвинутого сучасного суспільства. Проводиться детальний аналіз видів довіри, а саме персоніфікованого і довіри до абстрактних систем. Останній тип довіри формується в сучасну епоху. Виділено громадські функції довіри. Стверджується, що зниження недовіри в суспільстві має стати одним із ключових завдань сучасного суспільства.

Ключові слова: довіра, види довіри, функції довіри, недовіра, демократичне суспільство, суспільні відносини.

* * *

УДК 172

Науменко В. В.,
аспірантка, Інститут філософії
ім. Г. С. Сковороди НАН України
(Україна, Київ), nauhenko_valeria@ukr.net

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ПОНЯТТЯ

Автор досліджує концептуальні засади поняття соціальної відповідальності. Розглядаються ключові теоретичні позиції та поворотні пункти в розумінні поняття відповідальності на основі трьох смислових аспектів, які знайшли відображення у термінологічних відповідниках латинської та національних мов. порушуються теми авторства дії, її джерел і самостійності (Аристотель, І. Кант); належності вчинків, співвідносних з обов'язком або переобаченням впливів власної діяльності як деонтологічними або аксіологічними принципами поведінки (М. Вебер); інтрасуб'єктивності як іманентної діалогічної спрямованості відповідати перед Іншим, спільнотою, інституцією, людством (М. Рідель). Поняття відповідальності, в якому містяться морально-етичні конотації, окреслюється в соціальній перспективі за допомогою таких веберівських характеристик соціальної дії, як співвіднесеність із поведінкою інших та осмисленість.

Ключові слова: соціальна відповідальність, увідповідальнення, авторство дії, обов'язок, монологічність, діалогічність.

Дослідження феномена соціальної відповідальності потребує окреслення контурів, головних аспектів його розуміння, відбитих у відповідних теоретичних концептах. Інакше кажучи, потрібно позначити, що попередньо маємо на увазі, ведучи мову про соціальну відповідальність.

Прикметник соціальний позначає характер осмисленості та зорієнтованості на поведінку інших індивідів [3, с. 603]. Якщо далі розгортати знамените формулювання М. Вебера, варто навести підстави, недостатні для ствердження соціального характеру певної дії. До категорії «соціальної» не потрапляють дії, котрі а) зовнішньо співвіднесені тільки з об'єктами; б) внутрішньо зосереджені на самому собі або звернені до асоціального адресата; в) відбуваються між людьми у межах природних подій; г) здійснюються одномоментно без смислового навантаження; ґ) сліпо відтворюють поведінку інших, належать до простих реакцій [3, с. 625–627]. Завдяки вказаним параметрам різноманітні вияви феномена відповідальності – моральний, політичний, юридичний, суспільний, громадянський, професійний тощо – вдається узагальнити у збірному (родовому) позначенні соціального, для якого перелічені аспекти становлять видові диференціації. Водночас ключове у словосполученні слово «відповідальність» має конотації морально-етичного відношення до соціального світу – інших акторів, соціальних процесів і структур. Воно імплікує здатність оцінювати дію за допомогою введення моральних і етичних предикатів [10, с. 33].

Узвичаєна повсякденна мова дає вельми неоднозначні та заплутані описи феноменів відповідальності, вводячи їх під егіду єдиного поняттєвого визначення. Погодимось із думкою про те, що означення відповідального адекватно застосувати у стосунку до дій політика, бізнесу, злодія, працівника, проте воно описуватиме чи оцінюватиме неоднорядкові соціальні факти та супровідні їм чинники [11, с. 137]. На протигагу повсякденному використанню класична юриспруденція цілком чітко, починаючи приблизно з поч. XIX ст., ідентифікує відповідальність із зобов'язаннями: а) відшкодувати збитки у цивільному праві; б) понести покарання у кримінальному праві [10, с. 42].

Звернення до історії поняття відповідальності, що відслідковує динаміку й еволюцію смислових зв'язків, дозволяє окреслити і саму структуру полісемантичного концепту. Власне слово відповідальність, що буквально походить від лат. *responsio* (XV ст.) та знаходить певне відображення у пізніших національних варіантах, спочатку вживалося в юридичному сенсі («відповідати перед судом», «захищати в суді») [11, с. 9] або «екстраюрідичному» (політичному), пов'язаного з відповідальністю суверена перед британським Парламентом [10, с. 44]. Разом із тим воно не вичерпується суто юридичним контекстом ужитку завдяки тісному співіснуванню з лат. терміном *imputer*, яке містить в семантичному просторі звинувачення метафору рахунку.

Зауважимо, що термін вбирає в себе три інтелектуальні традиції, а саме: платонівсько-аристотелівську концепцію аподиктичного знання, римське право та іудео-християнську теологію [2, с. 486–488]. Звинувачення, з одного боку, має справу з присвоєнням дії своєму автору або правоздатному суб'єкту, з іншого

боку, завдяки метафорі рахунку воно отримує (через дієслова *puto, putare*) моральний потенціал оцінки вчинку з точки зору персонального «досьє» його автора, що також реалізується у християнській концепції виправдання у зв'язку з ідеєю зарахування у праведність.

Отже, різні види соціального досвіду, нині інтегровані в понятті відповідальності, були виокремлені та засвоєні на основі домінантних смислових аспектів.

(1) Присвоєння дії автору

Тематика авторства дії чітко окреслюється вже в Арістотеля. Третя книга «Нікомахової етики» переважно мірою присвячена саме з'ясуванню підстав розрізнення самохітного та несамохітного у вчинках. Вони визначаються у зв'язку з джерелом (*αρχή*) і причиною (*αἰτία*) дії, співвідносних із генетичним і владним відношенням фігури батька щодо своїх дітей (EN, III, 1113b12–20)¹. Добровільна дія, започаткована у самому собі, є або усвідомленою – здійсненою на основі свідомого вибору, схваленого особистим рішенням (EN, III, 1112a15), або прирівнюється до такої через «свідомо обране» невідання, яке не може бути виправдане та свідчить про ницість особи. Несамохітне проявляється або як підневільний учинок, зумовлений зовнішнім тиском і примусом, якому сама людина ніяк не сприяє, або як здійснений по «невіданню обставин, від яких залежить (*εἰς οἴον*) і з якими співвідноситься (*καί περὶ αὐτῶν*) вчинок...» та на протигагу дії «у невіданні» вчиняється всупереч волі (EN, III, 1111a5).

Загальна, доволі схематична типологія вчинків, що впливає із запропонованого визначення відповідальності та осудності, підпорядкована засадам практичної філософії та, зокрема, етики доброго життя. Окреслення області «змішаних вчинків», яка не має в розпорядженні однозначної кваліфікації добровільності, підкреслює, робить зрозумілим і виправданим, проте також і обмеженим, цей «схематизм». Йдеться про те, що існують ситуації, щодо яких недостатньо застосувати загальне правило, а сам критерій тлумачення добровільності виявляється розпливчастим. Кажучи загалом, це ситуації, в котрих несамохітні самі по собі дії обертаються «самохітними у даний час і за даних обставин» (EN, III, 1110b5). Наприклад, оцінка, засудження дій, скерованих пересторогою більших бід, чи дій, які виконують за своєю функцією роль другорядних засобів, спрямованих до «прекрасної мети», потребує особливої компетенції, а саме практичної мудрості.

Практична мудрість як тип знання, на відміну від науки (*ἡ ἐπιστήμη*) і мистецтва (*ἡ τέχνη*), має справу з особливою реальністю – цариною праксису: вона наділена здатністю пізнавати конкретно–одичні речі як «останні даності», приймати рішення, розраховуючи засоби задля мети, виробляти opinіi, гадки (EN, VI, 1141b9–17). Водночас під тим самим іменем – а мова йде про фронесис – Арістотель позначає причетний судженню склад душі, тобто певну діаноетичну *чесноту*, що й уможливило встановлення «вірного судження», визначення норми для середини (EN, II, 1106b35–1107a5;

VI, 1138b20, 1139a4–5). Саме цей моральнісний вимір, привнесений у фронесис значенням розсудливості, є запорукою розумного рішення, правильного вчинку, розрізнення блага і зла (як власного, так і загального).

Притому теза про те, що чеснота розсудливості уможливило чеснотливість людини не потрапляє у пастку парадоксу (бо сама розсудливість уможливленою у зв'язку з наявністю чеснотливості!), як доводить Ж.–Л. Лабарр'єр, завдяки ствердженню попереднього доконечного існування етичної чесноти поміркованості та стриманості (*σωφροσύνη*), яка припускає також потенційну можливість свого культивування шляхом навчання [8, с. 532–533]. Отже, фронесис – це також започаткована поміркованістю навичка оцінки, здобута у плінні життєвого досвіду компетенція щодо людських справ.

Проблема відповідальності, таким чином, належать до сфери повноважень фронесису як форми «практичного розуму» – особливої раціональності, що вводить у гру процедурні правила – та як чесноти розсудливості, що привносить власне етичний компонент, «гарантію якості» здійсненого судження. Таким чином, вирішення питань, хто і за що відповідальний у контексті даного бачення є предметом експертного дослідження, воно залежить здебільшого від розгляду ситуативних контекстів (з'ясування мети і обставин) конкретного вчинку, а також поміркованого, розсудливого погляду того, хто виносить судження та кінець кінцем фінальне рішення щодо певної справи.

Якщо в Арістотеля питання самостійності дії вклучає розгляд конкретних спонукальних мотивів, то у Канта, який у відомому сенсі займає протилежну позицію, воно розкривається у зв'язку з ідеєю свободи волі. В останнього будь–які змістовні визначення дії поступаються місцем припущенню про свободу дієвця від закономірності природи та як власного законодавства чистого практичного розуму. Тож, з одного боку, йдеться про здатність волі протистояти тиску гетерономних чинників (схильностей, потреб, інтересів), які втілюються у вимогах гіпотетичних імперативів. З іншого боку, завдяки здійсненню критики практичного розуму Канту вдається дійти до засад чистої моральної філософії та ствердити принцип морального (само) законодавства, вимоги якого, мотивовані почуттям обов'язку, постають у формі категоричного імперативу [7, с. 283–284]. Це припущення трансцендентальної свободи, визначеної негативно і позитивно, дає підстави вважати, що людська дія, яка здійснюється з природною необхідністю та чуттєво сприймається у феноменальному світі, в той же момент і в тому ж відношенні належить до необумовленої причиновості, чистої спонтанності умоглядного світу [6, с. 434–435].

Моральний закон як аподиктичний, тобто безумовно необхідний, передбачає апріорне пізнання: його достовірність, відкрита у доступі всім розумним істотам, має, відповідно, об'єктивний характер. Звідси є зрозумілим твердження, що «кожній розумній істоті, наділеній волею, ми необхідно повинні приписати також ідею свободи і що вона діє, тільки керуючись цією ідеєю» [7, с. 291–292]. Одним словом, якщо для розумних істот (у стані притомності) існує можливість користуватися свободою, то совість як сторона звинувачення завжди знайде аргументи для власного

¹ Цит. за Арістотель. Нікомахова етика / Αριστοτέλους. Νῆικα Νικομαχεῖα / пер. з дав.–гр. В. Ставнюк. – К.: Аквілон–Плюс, 2002. – 480 с.

вируку щодо здійсненого вчинку [6, с. 427–428]. В даній перспективі людина як і кожна розумна істота отримує значення абсолютної цінності, відмінної від цінності речей. Ідея свободи волі, відкрита в чистому практичному розумі, знаходить і засвідчує особливий онтологічний статус людини бути *особою*, якій належить внутрішня безумовна цінність гідності, що її найдаліше характеризує слово повага [7, с. 277–278].

Моральність у такому разі робить асеторично дійсною свободу, котра для спекулятивного розуму є однією з ключових нерозв'язуваних теоретичних проблем (третя антиномія чистого розуму). Включення дії в ряд закономірності, що ґрунтується на абсолютній спонтанності, надає чисту підставу як для перетворення людини на особу, так і для ствердження її особистої відповідальності за здійснений учинок. Зasadничим у даному разі є кореляція поняття відповідальності з обов'язком як апіорним принципом воління, котрий висуває вимогу реалізації належного. Але такої реалізації, яка б претендувала на статус всезагальної норми.

Незважаючи на різні точки зору щодо питань мотивації та підстав оцінки дій, Арістотель і Кант представляють класичну концепцію відповідальності, відправним і принциповим аспектом котрої є суб'єкт як джерело ініціативи, який на основі власного рішення, вірогідно самостійного, здійснює певний учинок і особисто відповідає за нього.

(2) Віддання належного, запис на рахунок

Відаючи комусь належне, очевидно, виходять із певного уявлення, розуміння цього належного. Щоб скласти думку та винести оцінку щодо дії, самого дівця або інстанції, яка судить, потрібно керуватися якимось критерієм для визначення доброго і злого, хорошого і поганого, справедливого і несправедливого, відповідного і невідповідного. Один із варіантів формулювання такого критерію належить М. Веберу, який виокремив два фундаментальні види підпорядкування етично значущих дій, один з яких передбачає дотримання максими «етики переконання», інший – «етики відповідальності» [4, с. 691–706]. Вони виводяться з проблематики співвідношення цілей і засобів, дилеми між мотивами і результатами діяльності: засади абсолютної етики Євангелія, імперативи якої змушують прийняти з необхідністю її заклик «все або нічого» протиставляються зважуванню фактичних наслідків, які дівець вносить на свій рахунок.

Типологія етичних вчинків, запроваджена Вебером, зумовлює два важливі теоретичні наслідки. По–перше, відбувається зближення царин етики і політики, знаходження можливих точок перетинів між ними, знаменуючи появу нового підходу до властивої цим галузям проблематики. Логіка цього зближення наступна. Політика, яка послуговується у здійсненні влади засобами легітимного насильства, не може опікуватися тільки підтриманням полум'я чистого переконання [4, с. 697]. Водночас етика принципів у поцейбічному світі політичної гри пропонує або озброїтися пацифізмом, який часом, як доводить приклад пенсільванських квакерів, обертається фатальною відмовою захищати себе і, зрештою, призводить до трагічних наслідків, або застосувати «останнє насильство» – реалізувати революційний потенціал віри

в ім'я великої ідеї [4, с. 698, 701]. Здійснення політичної влади, пов'язаної передусім із цілями і специфічними засобами – прагматичними контекстами дії в широкому сенсі – слідує іншому етичному взірцю – ідеалу відповідального ставлення, що передбачає готовність узяти на себе, не перекладаючи на «світ, дурість інших людей або волю Бога, котрий створив їх такими» [4, с. 697] тягар наслідків, спричинених власними рішеннями і діями.

По–друге, завдяки здійсненому Вебером протиставленню чистих типів орієнтації поняття відповідальності отримало власне концептуальне підґрунтя, яке дозволило йому вийти із–під тіні поняття обов'язку й окреслити певну область специфічного досвіду. Етичний досвід відповідальності, що отримується завдяки попередній антиципації впливу, гранично інший, аніж етичний досвід відповідальності, що скрупульозно звітує про міру виконання обов'язку. В цьому контексті обов'язок, керований безумовними приписами заповідей (категоричних імперативів) і відповідальність, яка рахується з наслідками, осмислюються як повноправні, автономні і часто конфліктні джерела етично зорієнтованих дій.

Втім, цілковита незалежність джерел мотивації можлива, згідно з Вебером, лише в межах сконструйованої ним типології чистих взірців, адже в реальній особистості вони не тільки здатні перетинатися, але повинні збагачувати один одного. Віра, переконання привносять осмисленість діяльності, відповідальність – турботу про майбутнє; поєднані разом вони утворюють зрілу особистість, зрілого політика [4, с. 704–705]. Тож навіть у політика, овіяного «диявольськими силами», є внутрішня здатність брати на себе відповідальність, яка притаманна етосу його професії.

Саме тема покликання і професії (Beruf) політика дозволяє стверджувати, що принцип етики відповідальності виходить за межі наявних суто прагматичних речей і благ, торкаючись такого ціннісного змісту, що має свою безумовну підставу, тобто є самоціллю. Що робить політика хорошим? Яким має бути справжній політик? Ось ключові для Вебера запитання. Про це промовисто натякає вже назва його відомої праці. Проблема цінностей вступає в свої права завдяки самому пошуку етичного орієнтира для homo politicus. Адже особливість професії політика полягає не тільки в знаходженні вдалого співвідношення між засобами і цілями, а й у реалізації певного характеру людини, в якому є місце для окремої етичної чесноти.

(3) Відповідати перед

Поняття відповідальності (нім. Verantwortung, англ. responsibility, фр. responsabilité і т.д.) первинно акумулює в собі комунікативний, інтерсуб'єктивний сенс, який хоча тісно пов'язаний із юридично–політичним змістом (про що побіжно вже йшлося), однак цим змістом не вичерпується. Концептуальним засадам поняття приділяє увагу М. Рідель, представник дискурс–етичної парадигми в сучасній філософії. Він зазначає: «Здатність відповідати комусь має свої корені у загальній здатності людини говорити, що будується на взаємній грі звертання та відповіді. В цьому розумінні відповідальною можна назвати людину, яка може говорити з іншими людьми» [9, с. 82]. Тож разом із входженням у контекст ситуації слово за

словом, поєднуючись у ланцюг реплік, конститується діалогічне відношення між суб'єктами.

Поняття відповідальності автор предметно пов'язує з поняттям свободи: він знаходить дещо безумовне, цілісне, неподільне в реальній свободі, її комунікативну основу – апріорі вільної комунікації, невіддільну часу й обставинам. У зв'язку з обґрунтуванням комунікативного характеру свободи категоричний імператив Канта піддається ревізії у світлі інтерсуб'єктивності: між суб'єктивним почуттям поваги до обов'язку й об'єктивною думкою про нього включається проміжний елемент первинного феномена відповідальності, що «охоплює взаємні відносини та вимоги, на які ми покладаємось» [9, с. 81]. Категоричний імператив виходить із передумов монологічного відношення: він містить уявлення про ізолюваність дій та їхню підпорядкованість особі, будучи принципом судження, та про самостійність волі особи, будучи принципом наміру [9, с. 80]. Кантів моральний суб'єкт, вдовольняючись власною підставою закономірності, не виходить за межі індивідуальної моральної свідомості у простір комунікації. Але за Ріделем закон, щоб уникнути загрозу перетворення на пусту думку, має припускати в своїй сутнісній основі таке трансцендування.

Моральний закон у вигляді категоричного імперативу або в більш ранній формі «золотого правила» вводить відношення взаємності, універсалізуючи зміст своїх приписів. Однак встановлення взаємності відбувається в рамках індивідуальної свідомості, обмежуючись технікою мисливого експерименту («І як бажаєте, щоб вам люди чинили, так само чиніть їм і ви» (Лк. 6:31)) [5, с. 16–19]. Людина, здійснюючи моральну експертизу уявним чином, про що свідчить умовний спосіб обґрунтування моральної норми («як бажаєте, щоб», «як би ви хотіли, щоб...»; «чини так, щоб...»), претендує на визначення всезагальних правил, котрих сама дотримуватиметься; вони лягають в основу її обов'язку, згідно якого визначається її відповідальність перед самою собою, власним сумлінням. Але самоадресованість відповідальності зумовлює монологічний характер останньої. Інший аспект монолізму полягає в тому, що особистий обов'язок може формуватися поза принципом універсалізації. Якщо розуміння відповідальності зводиться до логіки відстоювання, представництва, захисту партикулярних інтересів, то справа обов'язку – реалізувати задані очікування певних осіб чи груп. Тимчасом інший, який в даному разі визначається як той, хто знаходиться поза сферою інтересів або суперечить їй, може перетворитися на об'єкт стратегічної дії, не стаючи інстанцією значущості, учасником комунікативної взаємодії [11, с. 23]. Знову ж таки відповідальність, концептуально визначена через обов'язок, не передбачає із необхідністю *реального* адресата, щоб мати змогу йому і перед ним відповідати.

Оскільки поняття відповідальності саме по собі відображає переплетення мовних і реальних стосунків, за своєю внутрішньою структурою воно передбачає іншого як сторону звертання. Проте діалогічність задається як іманентна потенційність, яку ще потрібно актуалізувати, так би мовити, вийти назустріч іншому. В різних відношеннях інший може бути конкретним ближнім (Ти), представником групи або інституції,

абстрактним людством. В будь-якому разі інший постає в ролі судді, розташованого навпроти дійової особи – авторитетної інстанції, здатної втримати особисте сумління від ілюзій власних уявлень.

Завдяки розглянутим смисловим аспектам поняття відповідальності вдається у загальних рисах окреслити його структурні елементи. Найзагальнішими компонентами в ньому виявляються *суб'єкт* як індивідуальна ініціатива, що започатковує дію; критерії відповідальності, що допомагають розпізнати *об'єкт* – за що хтось відповідальний; *інстанція*, перед якою хтось за щось відповідає. Впродовж цього розгляду ми звертались до міркувань Аристотеля і Канта, Вебера і Ріделя, які позначають ключові теоретичні позиції та поворотні пункти у розумінні відповідальності. На основі семантичного аналізу поняття відповідальності увиразнюються різні режими означеного феномена: хтось відповідальний за – виконання конкретного обов'язку, відданість моральним переконанням, (передбачені) наслідки своїх дій, вчинений злочин, даючи звіт перед – собою, Іншим, спільнотою, інституцією, людством. Водночас на основі веберівських характеристик соціальної дії вдається задати загальну перспективу, в котрій морально-етичні конотації надалі розкриватимуться.

Список використаних джерел

1. Аристотель. Нікомахова етика / Αριστοτέλους. Ηθικα Νικομαχεια / пер. з дав.-гр. В. Ставнюк. – К.: Аквілон–Плюс, 2002. – 480 с.
2. Баумейстер А. Imputatio // Європейський словник філософії: Лексикон неперекладноїстей. – К.: Дух і літера, 2009. – Т.1. – С.485–497.
3. Вебер М. Основные социологические понятия // Избранные произведения / пер. с нем. Давыдова Ю. Н. – М.: Прогресс, 1990. – С.602–643.
4. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избранные произведения / пер. с нем. Давыдова Ю. Н. – М.: Прогресс, 1990. – С. 644–706.
5. Гусейнов А. Сослагательное наклонение морали // Вопросы философии. – 2001. – №5. – С.3–32.
6. Кант И. Критика практического разума // Сочинения в шести томах. Т.4. – Ч.1. – М., 1965. – С.311–501.
7. Кант И. Основы метафизики нравственности // Сочинения в шести томах. Т.4. – Ч.1. – М., 1965. – С.211–310.
8. Лабарр'ер Ж.–Л. Фронесис // Європейський словник філософії: Лексикон неперекладноїстей. – К.: Дух і літера, 2009. – Т.1. – С.527–533.
9. Рідель М. Свобода і відповідальність. Два засадничих поняття комунікативної етики // Ситниченко Л. А. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – С.68–83.
10. Рікер П. Право і справедливість. – К.: Дух і літера, 2002. – 218 с.
11. Соціальна відповідальність як основна цінність інституціалізації сучасного суспільства. – К.: Наукова думка, 2016. – 302 с.

References

1. Aristotel'. Nikomahova etyka / Αριστοτέλους. Ηθικα Νικομαχεια / per. z dav.-gr. V. Stavnjuk. – K.: Akvilon–Pljus, 2002. – 480 s.
2. Baumejster A. Imputatio // Jevropejs'kyj slovnyk filosofij: Leksykon neperekladnojstej. – K.: Duh i litera, 2009. – T.1. – S.485–497.
3. Veber M. Osnovnye sociologicheskie ponjatija // Izbrannye proizvedenija / per. s nem. Davydova Ju. N. – M.: Progress, 1990. – S.602–643.
4. Veber M. Politika kak prizvanie i professija // Izbrannye proizvedenija / per. s nem. Davydova Ju. N. – M.: Progress, 1990. – S. 644–706.
5. Gusejnov A. Soslagatel'noe naklonenie morali // Voprosy filosofii. – 2001. – №5. – S.3–32.

6. Kant I. Kritika prakticheskogo razuma // Sochineniya v shesti tomah. T.4. – Ch.I. – M., 1965. – S.311–501.

7. Kant I. Osnovy metafiziki nravstvennosti // Sochineniya v shesti tomah. T.4. – Ch.I. – M., 1965. – S.211–310.

8. Labarr'jer Zh.–L. Fronesy // Jevropejs'kyj slovnyk filosofij: Leksykon neperekladnojestej. – K.: Duh i litera, 2009. – T.1. – S.527–533.

9. Ridel' M. Svoboda i vidpovidal'nist'. Dva zasadnychych ponjattja komunikatyvnoi' etyky // Sytnychenko L. A. Pershodzherela komunikatyvnoi' filosofii'. – K.: Lybid', 1996. – S.68–83.

10. Riker P. Pravo i spravedlyvist'. – K.: Duh i litera, 2002. – 218 s.

11. Social'na vidpovidal'nist' jak osnovna cinnist' instyucijalizacii' suchasnoho suspil'stva. – K.: Naukova dumka, 2016. – 302 s.

Naumenko V. V., post-graduate student, NAS H. S. Skovoroda Institute of Philosophy (Ukraine, Kyiv), naumenko_valeria@ukr.net

Semantic aspect of the concept of social responsibility

The author explores the conceptual foundations of the concept of social responsibility. It is considered the key theoretical positions and turning points in understanding of the concept of responsibility on the basis of three semantic aspects, which are reflected in the terminology of Latin and national languages. The article threats the issues concerning authorship of action, its sources and independence (Aristotle, I. Kant); accountability, correlated with the obligation due to the moral conviction or with foreseeing the effects of one's own activities as deontological and axiological principles of human conduct (M. Weber); intersubjectivity as an immanent dialogical orientation towards someone like the Other, community, institution, humanity (M. Riedel). The concept of responsibility which contains moral and ethical connotations is outlined in a social perspective according to Weberian characteristics of social action such as correlation with the behavior of others and meaningfulness.

Keywords: social responsibility, accountability, authorship of action, obligation, monologism, dialogism.

* * *

УДК 2-184.2:316

Bortnikova O.,

candidate of philosophical sciences, associate professor, post-doctoral fellow Taras Shevchenko National University of Kyiv, Philosophy Faculty, Department of Religious Studies (Kyiv, Ukraine), bortnikova.olena@ukr.net

BASIC MANAGEMENT PRINCIPLES OF RELIGIOUS AND POLITICAL SPACE OF UKRAINE

This article provides theoretical and practical bases of basic principles and types of management of religious-political space of Ukraine as a complex, large, open, dynamic social system that is self-developing. According to this provision there is given a general theory of social control of complex dynamic systems and described the types and management mechanisms, including those which are used to control the operation of religion and politics in society. It is substantiated that the essence of the management process of religious-political space of Ukraine consists on right initiating of desired social and religious communities, social trends of self-developing system. This approach to the management of religious-political space has a universal appeal. There are proposed the ways of managing religious-political space of Ukraine on the results of methodology for improving the management of organizational systems in uncertain environments.

Keywords: religious-political space, functioning of religion in society, general theory of management of complex social dynamic systems, synergy, management principles of religious-political space.

Problem definition and its relationship with important scientific and practical tasks. Religious-political space of society is an open system, capable at the same time both for self-development and for implementation in the process of formation of the newest principles and management technologies. Exploring the phenomenon of religion has differentiated and interdisciplinary nature, since almost all spheres of human activity in certain limits are determined by religious-political space, or collide with it, indicating a great interest in the subject by researchers of different thematic areas.

Analysis of recent publications on issues and sorting out the unsolved aspects of the problem. M.Weber's and

E.Durkheim's researchs belong to the field of sociology of religion and characterize the interaction of social and religious, the major reasons for the appearance of religious institutions and appropriate religious behavior in social relations that developed within the framework of a particular community [4; 10]. Transformations of religious space (field) are considered by scientists of post-industrial society, in particular E.Hidens, E.Toffler [6; 24].

Interaction of religious space (field) and various phenomena of social and cultural life of modern post-secular society is investigated in works of such authors as P.Burdye, Y.Habermas, N.Luhman [3; 5; 15]. The work by S.Zdiuruk is dedicated to the problem of the formation and implementation of public policy and state-confessional relations in Ukraine [12].

Modern discourse of religious space in academic circles of researchers involves to discussion labour of such scholars as D. Anikin, O. Reshetnyak [1; 21].

A large amount of literature is dedicated to the study of theoretical and practical aspects of complex systems management [2; 7-9; 11; 14; 16-20; 22; 23]. However, scientists have almost no considering the design and management mechanisms of formation of religious-political space of Ukraine.

Necessity of developing an integrated system of formation of religious and political space that matched the national interests and global development trends requires a scientific approach, which is a common problem. Development strategy of spirituality Ukrainian people covers the following main objectives: strengthening of the national education and training; personal development, formation of citizen and national idea capable of uniting society; scientific substantiation to develop effective mechanisms for the development of public policy to ensure the freedom of conscience and religion and so on. The Strategy covers general topics and direction of research. Previously uncertain part of the problem is the management of system of formation of religious space of Ukraine.

Formulation of research objectives. The purpose of the article – for the benefit of the study approach to the needs of practice to justify the basic principles of management system of formation of religious-political space based on the idea of field structures and evolution of the system. Achieving the goal assumes the following tasks: to analyse the theoretical and methodological problems of managing the process of formation of religious-political space and to clarify the relationship between religious organizations and political associations, to characterize their relationship, trends of further development and influence on the formation of religious-space.

The presentation of the main results and their justification. The research of principles and types of management system of formation of religious-political space of Ukraine provides a detailed study of the literature on this issue. Any system is formed and functions in order to obtain a certain result. Therefore, considering the management of complex systems, including religious space of the country, especially the need to establish who is interested at this and what are the goals of the system. Typically, the concept of the subject as a source of goals and objectives that must be resolved by system is introduced [18, p. 78]. Subject is understood as a particular person (or group of people), or as active system of higher level (super-system) where